

PROŠLOST**GRAČANIČKI
GLASNIK**časopis za kulturnu
historijuBroj 39, godina XX,
maj, 2015. [str. 72-83]

© Monos 2015

Lukavački srez, administrativno- teritorijalne i društveno - ekonomske karakteristike – 1945. - 1947. godine

---

Mr.sc. Semir Hadžimusić

Sažetak: Lukavački srez je formiran u avgustu 1945. godine, kao jedan od srezova u Okrugu Tuzla. Srez se sastojao od 21 mjesnog narodnog odbora, i to: Banovići, Bistarac, Brijesnica Donja, Devetak, Dobošnica, Gnojnica, Kiseljak, Lukavac Muslimanski, Miričina, Orahovica Muslimanska, Poljice, Priluk, Podgorje, Puračić, Seona, Smoluća, Treštenica Srpska, Turija, Tulovići, Tumare i Vasiljevci, te kao takav brojao nešto više od 40 hiljada stanovnika. Lukavački srez je ukinut u januaru 1947. godine, a njegova teritorija pripojena srezu Tuzla. U dosadašnjoj historiografiji Bosne i Hercegovine ova tema nije tretirana, zbog čega autor ovim radom nastoji ukazati, prije svega, na postojanje Lukavačkog sreza, a onda i na opće prilike i društveno-ekonomske karakteristike koje su u njemu vladale.

Ključne riječi: Lukavac, Lukavački srez, Sreski narodni odbor, Mjesni narodni odbor, Fabrika sode Lukavac, obnova privrede, prosvjeta, kultura.

Uvod

Nakon uspostavljanja prvih narodnooslobodilačkih odbora na oslobođenom području Lukavca, krajem 1944. i početkom 1945. godine, važna prekretnica jeste avgust 1945. godine i formiranje sreza Lukavac, koji se našao u sastavu Tuzlanskog okruga. Poslije ukidanja

Lukavačkog sreza, od januara 1947. godine, teritorija Lukavca priključuje se Tuzlanskom srezu.

U posmatranom periodu, osim nove administrativno-teritorijalne slike, pažnja je usmjerena i na druge značajne elemente, kao što su: nove opće i političke prilike, obnova privrede, s posebnim osvrtom na obnovu Fabrike sode Lukavac. Također, tu je i nastojanje novih vlasti da se preko opismenjanja stanovništva osigura napredak u kulturi i svim ostalim segmentima društva.

Administrativno-teritorijalni okvir

Područje Lukavca i okoline od avgusta 1945. godine do januara 1947. godine u administrativno-teritorijalnom pogledu je ulazilo u sastav novoformiranog sreza sa sjedištem u Lukavcu. Niže administrativno-teritorijalne jedinice sreza bili su mjesni narodni odbori. Lukavački srez ulazio je u sastav okruga Tuzla, jednog od sedam okruga Narodne Republike Bosne i Hercegovine.

Administrativno-teritorijalni ustroj područja Lukavca tokom Drugog svjetskog rata

Nakon kratkotrajnog aprilskog rata i kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, 17. aprila 1941. godine, zemlja je podijeljena između fašističkih osvajača. Bosna i Hercegovina je uključena u sastav Nezavisne Države Hrvatske, koja je proglašena 10. aprila 1941. godine.¹ Demarkaciona linija koja je dijelila interesne sfere Njemačke i Italije na prostoru Jugoslavije išla je kroz Bosnu i Hercegovinu dijagonalno, u pravcu sjeverozapad-jug-istok. Što se tiče Tuzle, Lukavca² i okoline,

ovaj prostor je pripadao njemačkoj interesnoj sferi, odnosno velikoj župi Usora i Soli.³

Lukavac i Tuzla u Drugom svjetskom ratu su dva puta bili oslobođeni od strane Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Prva ofanziva za oslobođenje Lukavca počela je 29. septembra 1943., te je uspješno okončana idućeg dana protjerivanjem neprijatelja ka Doboju. Dva dana kasnije oslobođena je i Tuzla. Ipak, okupator je 10. novembra ponovo ušao u Lukavac i tu se zadržao sve do drugog i konačnog oslobođenja Lukavca 13. septembra 1944. godine. Poslije Lukavca, oslobođeni su Puračić 16. i Tuzla 17. septembra. S obzirom da se nalazila na periferiji slobodne teritorije, lukavačka opština postala je značajna baza, prvo Tuzlanskog narodnooslobodilačkog pokreta (NOP), a zatim i tri divizije Četrnaestog srbijanskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NO-VJ).⁴

U periodu jesen 1944.–proljeće 1945. godine udareni su temelji novog administrativno-teritorijalnog uređenja oslobođenih krajeva Bosne i Hercegovine. Treba istaći da su polaznu osnovu za izgradnju, razvoj i usavršavanje administrativno-pravnog poretka u Bosni i Hercegovini činile odluke AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a, koje su prilagođavane potrebama na terenu.⁵ Administrativno uređenje započeto je formiranjem Narodnooslobodilačkih odbora (NOO), koji su formirani na nekoliko nivoa vlasti.

Što se tiče područja Lukavca i njegove okoline, krenulo se slijedećim redom: na Oblasnoj konferenciji koja je održana

3 Sead Selimović, Senaid Hadžić, *Tuzlanski kraj 1851.- 1991. Demografske i socijalne promjene*, Tuzla 2007., 70. (Dalje: S.Selimović, S.Hadžić, *Tuzlanski kraj*.)

4 Grupa autora, *Društveno-privredna karta, grad, komuna Lukavac*, Beograd 1978., 80.- 81. (Dalje: Grupa autora, *Grad, komuna Lukavac*.); J.J.Perić, Dž.Pašić, *Lukavac u rad.pokretu.*, 262.- 266.

5 Đorđe Lazarević, *Sjeveroistočna Bosna krajem oslobodilačkog rata. Od septembra 1944. do maja 1945.*, Glasnik arhiva i DARBiH, godina X-XI., knjiga X-XI, Sarajevo 1970/71., 181.

1 Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Južnoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, II*, Zagreb 2005., 185; Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, II, Sarajevo 2001., 328.

2 Više vidi u: Jeremija Ješo Perić, Dževad Pašić, *Lukavac u radničkom pokretu, Narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji*, Lukavac 1989. (Dalje: J.J.Perić, Dž.Pašić, *Lukavac u rad.pokretu.*)

luća, Treštenica Srpska, Turija, Tulovići, Tuzmare i Vasiljevci.⁹

Nakon godinu i pet mjeseci od osnivanja, Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike BiH na okruge od 7. januara 1947. godine, ukinut je lukavački srez, a njegova teritorija pripojena srezu Tuzla.¹⁰ Bio je to jedini srez koji je ukinut u Tuzlanskom okrugu. Nakon donošenja pomenutog zakona i priključenja još nekoliko srezova iz drugih okruga, Tuzlanski okrug u svom sastavu imao je 20 srezova: bijeljinski, bosanskošamački, brčanski, gradačački, kladanjski, loparski, srebrenički, tuzlanski, vlasenički, zvrnički, bosanskobrodski, dobrojski, derventski, gračanički, maglajski, za-vidovički, odžački, teslički, modrički, tešanj-ski. Nekadašnja područja mjesnih odbora iz sastava sreza Lukavac: Banovići, Kiseljak, Miričina, Priluk, Podgorje, Seona, Treštenica Srpska i Tulovići – danas nisu u sastavu općine Lukavac. Isto tako, naselja Šići, Mihatovići i Plane iz tadašnjeg Mjesnog narodnog odbora Bistarac u srezu Lukavac, danas ulaze u sastav Grada Tuzla.

Opće i političke prilike

Postratni period na području Lukavca, kao i drugdje u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji bio je u znaku uspostave i organizacije nove vlasti (uprava, administracija, partijska organizacija), ali i obračunavanja sa reliktima prošlosti, odnosno ostataka saradnika okupatora iz perioda NOR-a. Osim općeg zanosa i pobjedničkog raspoloženja, vladalo je i nepovjerenje u lojalnost dijela stanovništva prema novim strukturama vlasti. Radilo se i na "postavljanju granica" između religije i nove sekularne države, često represivnim i nepopularnim metodama.

Izvjestaji s partijskih sjednica u Lukavcu nam govore o posebnom praćenju općeg

stanja i kretanja u pojedinim dijelovima Lukavačkog sreza kao što su Banovići, Puračić Smoluća i Bistarac, ali i Dobošnica, Gnojnica i Miričina.

Kakvo je bilo stanje govori i naredni primjer: *"Na sektoru sela Dobošnice, Miričine i Gnojnice boravio je duže vremena Prvi divizion artiljerijske brigade čije su snage čistile okolinu. Tako je ubrzo taj kraj očišćen od vojnih bjegunaca i odmetnika. Uhvaćeni su zlikovci Milan Kulišić zvani Ferkapa, Suljić Ibrahim, poznati vođa zelenog kadra, kao i ostali njegovi pomagači. Zatvaranjem njihovim pomoglo je da se otkriju mnogobrojni jataci i saučesnici u svim njihovim nedelima. Treba istaći da su tom prilikom uhapšeni i odbornici Narodne vlasti Orahovice, Treštenice i Brijesnice koji su odmah razrješeni dužnosti."* Dalje se u ovom izvještaju o stanju na terenu, navodi da su pomenuta hapšenja pozitivno djelovala u masama, te da je stvorena osnova za jači politički utjecaj.¹¹

Izbori za Ustavotvornu skupštinu

Državno-pravni ustroj na nivou Federacije je najvećim dijelom uobličen formiranjem Ustavotvorne skupštine, koja je 29. novembra 1945. godine proglasila Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju i time ukinula monarhiju.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu, od 11. novembra 1945., na Okružnoj kandidatskoj listi Narodnog fronta Bosne i Hercegovine za Okrug tuzlanski bili su istaknuti kandidati iz 12 izbornih područja, srezova, odnosno grada Tuzla. Za izborni srez Lukavac kandidat je bio Hukić Mehmedalija, radnik, sekretar Mjesnog sindikalnog vijeća Tuzla, te zamjenik kandidata Marković Miljo, seljak iz Smoluće, Lukavac. Kandidat koji se "vezao" za okružnu listu u srezu Lukavac

9 Isto.

10 *Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR-BiH na okruge, Službeni list NR BiH, god III, br.2, Sarajevo 09.01.1947.*

11 Arhiv Tuzlanskog kantona, (Dalje: A TK), fond Okružnog komiteta Komunističke partije Bosne i Hercegovine Tuzla (Dalje: OK KP BiH T), k1, br. 1b53/1, Sreski komitet Lukavac–Okružnom komitetu Tuzla, Lukavac 27.12.1945.

bio je Vujasinović Dejan, sveštenik iz Gračanice, dok je njegov zamjenik bio Jozić Ivo, radnik iz Bistarca.¹² Glasalo se samo za jednu pobjedničku listu Narodnog fronta ili za tzv. "čoravu kutiju", odnosno kutiju bez liste.¹³

Ustavom, donesenim 31. januara 1946., učvršćeno je načelo federativnog zajedništva i ravnopravnosti svih naroda u Jugoslaviji i potvrđene dijelom već provedene krupne promjene u društveno-vlasničkim odnosima (Zakon o konfiskaciji imovine saradnika okupatora, Agrarna reforma, Zakon o nacionalizaciji i slično).¹⁴ Izbori za Ustavotvornu skupštinu Bosne i Hercegovine održani su 13. oktobra 1946., a 31. decembra iste godine, ova skupština je usvojila Ustav Narodne Republike BiH.

Prilikom provođenja izbora za Ustavotvornu skupštinu Bosne i Hercegovine, 13. oktobra 1946., srez Lukavac je bio podijeljen na dva tzv. sreska izborna mjesta – Lukavac i Puračić, koja su obuhvatala po nekoliko mjesnih narodnih odbora. Tako su na primjer, na izbornom području Mjesnog narodnog odbora Lukavac Muslimanski, izbori provodeni na slijedećim biračkim mjestima: Opštinska zgrada u Lukavcu Muslimanskom (selo Lukavac od A do J.), škola u Lukavcu Muslimanskom (selo Lukavac, od K do Ž.), škola u Lukavcu Tvornici (mjesto Lukavac Fabrika i selo Modrac), mekteb u Huskićima (sela Huskići i Zagorje), mekteb u Crvenom Brdu (sela Crveno Brdo i Šikulje iz mjesnog odbora u Smolući).¹⁵

12 Odluka o Okružnoj kandidatskoj listi Narodnog fronta Bosne i Hercegovine za Okrug Tuzlanski, Službeni list, NR BiH, br.20., Sarajevo, oktobar 1945.

13 U Lukavačkom srezu u biračke spiskove je upisano 19.213. birača, a glasalo je 16.599.. Za kandidate NF glasalo je 95,1% birača, a u kutiju bez liste 4,9% birača. O izborima za Ustavotvornu skupštinu na našem području vidi više u: Azem Kožar, *Izbori za Ustavotvornu skupštinu na području Okruga tuzlanskog 11. 11. 1945.*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika BiH, br.26., Sarajevo 1986., 31.- 40.

14 The Times, *Atlas svjetske povijesti*, Ljubljana-Zagreb, 1986., 314.

15 OK KP BiH T, k2, f2, br. Ic401/4, *Spisak birališta*

Na području MNO Kiseljak glasalo se u kući Zaimović Mahmuta u Kiseljaku (za sela Kiseljak, Ševar, Poljana Katolička i Muslimanska), te u mektebu u Bokavićima, za selo Bokavići. Na teritoriji MNO Banovići glasalo se u mektebu u Banovićima (za sela Banovići, Pribitkovići i Milići), MNO Tulovići u mektebu Grivice (za sela Tulovići, Grivice i G. Bučik), MNO Podgorje u kući Hasana Rahmanovića (za sela Podgorje i Repnik), MNO Treštenica, u hanu Muje Trbića u Treštenici (Treštenica srpska i muslimanska) i u hanu Begić Ibrahima u Jaruškama za sela Jaruške Srpske i Muslimanske.¹⁶

I u drugim mjestima širom sreza Lukavac za biračka mjesta su služili uglavnom mektebi, zatim privatne kuće, škole, javne zgrade i hanovi.¹⁷

Rukovodstvo sreza

Uprava SNO Lukavac bila je sastavljena od predsjednika, povjerenika, te nekoliko odsjeka (privredni, prosvjetni, za građenje i šumarstvo, finansije, statistiku i drugo). Predsjednik SNO-a Lukavac bio je Hamustafić Emin, zvani Musa iz sela Prokosovići. Bio je radnik Fabrike Sode i raniji predsjednik Narodnooslobodilačkog odbora Prokosovići.

Neki od čelnih ljudi sreza bili su: Morankić Nurija, povjerenik za privredu, Pašić Safet, povjerenik za prosvjetu, Ibrahimović Osman, za građenje i šumarstvo, Mičić Veso, povjerenik za finansije, Kovačević Mustafa, predsjednik Mjesnog narodnog odbora Lukavac, Kasumović Osman, predsjednik Mjesnog narodnog odbora Poljice, Kasumović Bajro, predsjednik MNO Banovići, Zukić Sa-

po mjesnim narodnim odborima, Lukavac 1946.

16 Isto.

17 Izbori su bili nedemokratski, na njima se moglo glasati samo za jednu listu Narodnog fronta, iako je postojala i druga kutija, poznatija kao "čorava", koja nije imala istaknutu listu. Glasalo je 82,21% upisanih birača, a apstiniralo 17,79 %. Savezni i federalni izborni zakoni naznačili su određene kategorije stanovništva koje su brisane iz biračkih spiskova, a na svakih 15. hiljada stanovnika biran je po jedan poslanik.

Emin Hamustafić, Predsjednik SNO Lukavac

lih, predsjednik MNO Treštenica, Pajić Soja iz Gračanice, statistički referent Sreskog narodnog odbora Lukavac.¹⁸

Što se tiče partijske organizacije, ona je, po važećoj partijskoj hijerarhiji, bila sastavljena od biroa partijskih ćelija na nižim nivoima, te od Sreskog komiteta KPJ Lukavac, kao krovne partijske organizacije na nivou Lukavačkog sreza. Na sastanku Sreskog komiteta, u decembru 1945. godine, formirana je Agitprop komisija, kao posebno tijelo, zaduženo za agitacioni i propagandni rad među stanovništvom. Agitprop komisije bavile su se ideološko-političkim, teorijskim i kulturno-prosvjetnim radom. U njihovoj organizaciji održavani su razni kursevi, kružoci, seminari, predavanja, priredbe, zabave, propaganda. Na kružocima i predavanjima članovi partije iščitavali su partijska dokumenta, govore značajnih partijskih funkcionera i drugi propagandni materijal. Osim toga,

18 A TK, OK KP BiH T, k.2., br.Ic221./1., SK-K-PJ Lukavac, Okružnom komitetu Tuzla, Lukavac 23.09.1946.

Agitprop je nadzirao i usmjeravao rad svih drugih nepartijskih organa sličnog djelokruga rada.¹⁹ Agitprop komisija je radila u slijedećem sastavu: Ekrem Nuhić, rukovodilac komisije, Hazim Avdibegović, rukovodilac teoretskog rada, Ivica Gudeljević, rukovodilac agitacije i štampe, Safet Pašić, rukovodilac kulturno-prosvjetnog rada, ujedno i prosvjetni referent u Sreskom narodnom odboru Lukavac, Rasim Hasanović, rukovodilac kulturno-prosvjetnog rada u sindikalnoj organizaciji i Dragan Nikolić, rukovodilac organizaciono-tehničkih poslova.²⁰

Osim toga, u srezu je djelovao i Sreski odbor Antifašističkog fronta žena na čijem čelu je bila Ćerimagić Hasnija, Sreski zadružni savez, sekretar Tubić Jusuf, kao i druge brojne društvene i partijske organizacije.

Osim organa sreske uprave, u Lukavačkom srezu djelovao je i Sreski sud, a kao sudije pominju se Valčić Josip i Softić Ibro.²¹

Demografsko-socijalne karakteristike

Lukavački srez u periodu svog postojanja 1945.-1947. godina, uzimajući u obzir broj stanovnika i teritoriju koju je zahvatao, spadao je u red većih srezova u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini. Kao što je rečeno, u sastav Lukavačkog sreza tada su ulazila i neka područja današnjih općina Banovići, Tuzla, Gračanica i Živinice.

Za vrijeme postojanja Lukavačkog sreza, nije održan zvaničan popis stanovništva, ali prema podacima sreskih lokalnih i partijskih vlasti Lukavca iz avgusta 1946. godine, na ovom području je živjelo preko 40 hiljada stanovnika. (Tabela 1)

Na prvom zvaničnom popisu, koji je održan u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji u mar-

19 A TK, OK KP BiH T, k.6., br.IIa188. /1.- 3., Izvještaj Pokrajinskom komitetu KPJ Sarajevo, Tuzla, 1946.

20 A TK, OK KP BiH T, k.6., br.IIa193. /6.- 7., Izvještaj Agit-prop komisije Lukavac, Lukavac, 26. 12. 1946.

21 A TK, OK KP BiH T, k.2., br.Ic161./3., Predlog za izborne srezove i izborne komisije, Lukavac, 30.08.1946.

R/b	MNO	Broj stanovnika	R/b	MNO	Broj stanovnika
1.	Lukavac M.	4.269	12.	Turija	1.805
2.	Bistarac	2.991	13.	Brijesnica	1.263
3.	Kiseljak	1.908	14.	Tumare	1.389
4.	Seona	3.100	15.	Vasiljevci	1.209
5.	Miričina	1.967	16.	Orahovica	807
6.	Gnojnica	1.491	17.	Treštenica	1.381
7.	Dobošnica	2.431	18.	Banovići	927
8.	Smoluća	1.553	19.	Podgorje	989
9.	Puračić	2.424	20.	Tulovići	1.203
10.	Devetak	2.793	21.	Poljice	2.233
11.	Priluk	2.402	SREZ, ukupno	40.535	

Tabela 1. Lukavački srez 1946. godine (Tabela je konstruisana na osnovu podataka Sreskog narodnog odbora Lukavac, Odjeljenja za opšte poslove, A TK, OK KP BiH Tuzla, k2, f.1, Predlog za izborne srezove i izborne komisije, Lukavac, 30. avgust 1946.)

tu 1948. godine područje Lukavca je bilo dijelom Tuzlanskog sresa. Pored toga, izvršene su i druge administrativno-teritorijalne promjene, tako da je područje koje je u današnjim okvirima općine Lukavac, tada brojalo nešto više od 30 hiljada stanovnika.²²

Nakon Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je bila zaostala, dominantno agrarna zemlja. I stanovništvo Lukavačkog sresa u to vrijeme pretežno se bavilo poljoprivredom. Tek je u povelju bila obnova industrije (Fabrika Sode Lukavac), rudarstva (Banovići, Puračić...), saobraćaja i infrastrukture, tako da je relativno mali broj ljudi bio zaposlen izvan poljoprivrede–u industriji, rudarstvu itd. Neznatan broj stanovništva pripadalo je činovničkom aparatu sresa ili pak prosvjetnim djelatnicima.

Seoska domaćinstva su brojala i do dvadeset članova (porodične zadruge), izdržavala su se produktima rada na poljoprivrednim dobrima, a kakvo je bilo opće stanje u postratnom periodu govori i primjer domaćinstva Omera Avdića (1909. god.) iz sela Prokosovići, Mjesni narodni odbor Puračić.

²² *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine. Knjiga I, Stanovništvo po polu i domaćinstva, Beograd 1951., 348.- 350.*

Iako je radio u Fabrici Sode, s jednom platom nije mogao izdržavati višečlano domaćinstvo tako da mu je svaka druga pomoć u to postratno vrijeme bila dobrodošla. Da bi obezbijedio odjeću za svoju porodicu, Omer je sa sinom Ismetom išao kod predsjednika SNO-a Lukavac Emina Hamustafića, kako bi dobio donaciju od nekoliko svilenih vojnih padobrana za odjeću.²³

Obnova privrede, saobraćaja i infrastrukture

U periodu 1945.–1947. godine u Lukavačkom srezu se obnavlja ratom uništena privredna aktivnost. Temeljito se obnavlja Fabrika Sode u Lukavcu, rudarska djelatnost, infrastruktura i saobraćaj.

Saobraćaj

Nakon formiranja slobodne teritorije na širem području Lukavca, Tuzle i okoline, radilo se i na obnovi i ponovnom uspostavljanju saobraćaja (željezničkog, drumskog i poštansko-telefonskog). Od ukupno 31 ak-

²³ Podaci savremenika događaja Ismeta Avdića, rođenog 16. 05. 1934. u Prokosovićima. Izjava data autoru rada, 13. avgusta 2013. u Prokosovićima, općina Lukavac.

tivne željezničke lokomotive, koliko je bilo prije Drugog svjetskog rata, Tuzlanska oblast je iz rata izašla sa samo pet ispravnih. Popravkom su osposobljene još tri, nakon čega je prugom Tuzla–Lukavac i Tuzla–Živinice saobraćalo ukupno osam lokomotiva i to tri za glavnu i pet za industrijsku prugu. Bilo je 98 vagona, od čega 8 putničkih, 1 poštanski, 2 službena, ostalo teretni.²⁴

Nakon izvršenih popravki na željezničkoj infrastrukturi, pod vojnom kontrolom je uspostavljen redovni željeznički saobraćaj na relaciji Tuzla-Lukavac i Tuzla-Živinice. Vozovi su u početku saobraćali dva, a poslije i tri puta na dan. Vozna karta od Tuzle do Lukavca iznosila je 40 kuna. Na ovim relacijama, do kraja decembra 1945. godine, saobraćalo je 1.460 vozova, prevezeno 96.420 putnika, od toga besplatno 41.530 putnika i vojnika.²⁵

Pored željezničkog, neznan je bio prevoz robe i putnika automobilima, te su pretežno korištena zaprežna kola.

Obnova Fabrike sode Lukavac

Četverogodišnje razaranje u toku Drugog svjetskog rata, u kome je Bosna i Hercegovina najviše stradala, dovelo je do potpunog zamiranja privrednog života u zemlji.²⁶ Fabrika sode Lukavac, jezgro razvoja ovoga područja, radila je tokom rata, sve do prvog oslobođenja Lukavca, 30. septembra 1943. godine, kada su partizani onеспособili njena ključna postrojenja da ne bi više "služila fašističkom okupatoru".²⁷

24 Đorđe Lazarević, *Sjeveroistočna Bosna krajem oslobođilačkog rata. Od septembra 1944. do maja 1945.*, Glasnik arhiva i DARBiH, godina X-XI., knjiga X-XI, Sarajevo 1970/71., 188.- 189.

25 Isto, 189.

26 Dojčin Uzelac, *Mali zemljopis Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1955., 41.

27 Ovaj zadatak u ime NOO-a proveo je Omer Gluhić. Prvo je nastojao da mu sam direktor Sode Miler, pokaže tzv. "slabu tačku fabrike", pomoću koje bi uz minimalnu štetu ista bila onеспособljena. Dočim, direktor Miler je to odbio, pa je zadatak proveo inženjer Zoran Rant. Fabrički dimnjak i neka postrojenja na električnoj centrali bila su uništena, čime je Fabrika

Iako je rat još uvijek bio u toku, odlukom Oblasnog NOO-a za Istočnu Bosnu u Tuzli, od 26. januara 1945., imenovana je prva privremena uprava fabrike, sa zadatkom da organizuje njenu obnovu. U prvu upravu fabrike ušli su: Mandić Mato, Lokrene Karlo, Lisica Milan i inženjer Alikalfić Fazlija. Prva sjednica nove uprave održana je 30. januara 1945. godine, kada su podijeljeni poslovi i odgovornosti pri obnovi fabrike.²⁸

Uz sve napore, poslovi na obnovi tekli su jako sporo. U nedostatku mehanizacije, rekonstrukcija se zasnivala na fizičkom radu, volji, znanju i iskustvu radnika. Prvih mjeseci rada na obnovi, radnici nisu dobivali platu u novcu već u naturi (hrana, ogrev, petrolej i slično). Ipak, posao na obnovi fabrike išao je svojim tokom. Radovi nisu obustavljani ni koncem marta, kada je postojala mogućnost ponovog prodiranja njemačkih i ustaških snaga iz pravca Gračanice i Doboja. Nijemci, su zaista bili krenuli ka lukavačkoj slobodnoj teritoriji, ali su zaustavljeni u blizini Miričine.²⁹

Do 1. jula 1945. godine u Fabrici sode su bila zaposlena 322. radnika. Kvalifikaciona struktura je izgledala ovako: 127 je bilo nekvalifikovanih, polukvalifikovanih 52, kvalifikovanih 57 radnika i posebno kvalifikovana 4 radnika. Ostalo je bilo pomoćno i osoblje u administraciji.³⁰ Uprava fabrike je u narednom periodu poduzimala niz mjera kako bi unaprijedila kvalifikacionu strukturu svojih zaposlenika (razni kursevi, tečajevi i stručne škole).

U jesen 1945. godine intenzivirana je obnova fabrike, osposobljen je most na Spreči i mostna vaga, vrši se opravka tvorničkog kolosjeka i lokomotive, opravka krovnih

bila potpuno onеспособljena., J.J.Perić, Dž.Pašić, *Lukavac u rad.pokretu*, 212.;

28 *Osamdeset godina lukavačke sode.1894.- 1974.*, Lukavac 1974., 13.

29 Fazlija Alikalfić, *Osposobljavanje Tvornice sode u Lukavcu*, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga III., Tuzla 1987., 1003.- 1007.

30 S.Selimović, S.Hadžić, *Tuzlanski kraj.*, 176.

konstrukcija i elektro instalacije.³¹ Kraj 1945. godine obilježen je radovima na podizanju velikog željeznog dimnjaka, koji je posljednja etapa u nizu završnih radova koje su radnici s uspjehom izveli.³²

Nakon godinu dana rada na obnovi fabrike, na dan 3. februara 1946., pušten je u rad osnovni proizvodni pogon, pogon kalcinirane sode.³³ Uprkos tome što je fabrika bila tek stavljena u pogon i što su mašine bile znatno oštećene, radnici su uspjeli da u martu proizvedu 99% od planirane količine za taj mjesec. Osim toga, urađeno je 95% obnove pogona kaustične sode, dok je postrojenje za produkciju kalcijum hlorida potpuno završeno.³⁴ Sljedeća, 1947. godina, također je bila uspješna: naime, 12. juna u pogon su puštena ratom potpuno uništena postrojenja sode bikarbone, čija je proizvodnja premašila mjesečni plan.

Osvrt na kulturno-prosvjetne prilike

Osnovni zadaci koji su postavljeni pred nove vlasti u oslobođenim područjima bili su: likvidacija nepismenosti, podizanje i obnavljanje porušenih škola, osposobljavanje kadra za rukovođenje analfabetskim tečajevima, kao i osposobljavanje kadra za škole. Osnivanje analfabetskih tečajeva organizovano je u svim vojnim jedinicama, kako za vrijeme borbe tako i za vrijeme boravka na slobodnoj teritoriji. Suzbijanje nepismenosti bila je glavna zadaća narodnooslobodilačkih odbora i antifašističkih organizacija.³⁵

Rad organa vlasti na polju kulture, pored kulturnog uzdizanja, imao je za cilj i vezivanje stanovništva za državu i partiju i to upravo njihovim veličanjem kroz razne kulturne,

političke i druge sadržaje. Kulturne i prosvjetne aktivnosti države, poslije 1945. godine, upravo zbog uloge koju su imale većinom su nazivane – narodno prosvječivanje.

Prva instanca u vođenju narodnog prosvječivanja bilo je Ministarstvo prosvjete NR BiH, zatim su slijedila prosvjetna odjeljenja na nivou okružnih, sreskih i mjesnih narodnih odbora. Najbliži narodu bili su mjesni prosvjetni odbori, formirani u okvirima mjesnih narodnih odbora. U prosvjetni odbor ulazili su rukovodioci svih oblika kulturno-prosvjetnog rada lokalne zajednice, jedan od mjesnih učitelja, istaknutiji prosvjetni radnici itd.³⁶ Na području sreza Lukavac, do kraja januara 1946. godine, prosvjetni odbori osnovani su u 19 od ukupno 21-og mjesnog narodnog odbora. Odbori su prilično dobro radili, a posebno se isticao rad Prosvjetnog odbora u Puračiću i Lukavcu Tvornici (gradu). Prvi zadaci odbora bili su pronalaženje pogodnih zemljišnih parcela za izgradnju škola, ambulanti, domova kulture i drugih društvenih i socijalnih ustanova.³⁷

Za vrijeme postojanja sreza Lukavac, u oblasti kulture i prosvjete radi se prije svega na opismenjavanju stanovništva kroz analfabetske tečajeve, te na obnovi postojećih i izgradnji novih školskih objekata, te obnovi i izgradnji domova kulture. Naselja Puračić, Seona i Lukavac Tvornica su imali objekte koji su preuređeni za potrebe domova kulture. Za novo, narodno prosvječivanje služile su i čitaonice i kulturno-umjetničke grupe. Prve su osnovane u Priluku, Poljicu, Seoni, Gnojnici i Puračiću, a druge u Lukavcu Tvornici, Puračiću, Bistararu i Seoni.³⁸

Značajna prekretnica u kulturnom i prosvjetnom životu grada i sreza Lukavac bila

31 *Front slobode*, br.34., Tuzla 13. oktobar 1945., 3.

32 *Front slobode*, br.43., Tuzla 18. decembar 1945., 3.

33 *Osamdeset godina lukavačke sode.1894.- 1974.*, Lukavac 1974., 15.

34 *Front slobode*, br.57., Tuzla 24. mart 1946., 3.

35 Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu (dalje: A BiH), fond Ministarstva prosvjete Bosne i Hercegovine (dalje: MP BiH), dok.br. 257. /51., Likvidacija nepismenosti i kulturno masovni rad, Sarajevu, 1951.

36 A TK, fond Okružnog narodnog odbora Tuzla (dalje: OKNOT), K.19. br.2603. /1-2., Ministarstvo prosvjete NRBiH-Okružnom narodnom odboru Tuzla, od 16. 06. 1945.

37 A TK, OKNOT, k.77., dok. 11862. /8., Sumarni mjesečni izvještaj o kulturno-prosvjetnom i umjetničkom radu sreza lukavačkog, Lukavac, februar 1946.

38 *Front slobode*, br. 34., Tuzla 13. oktobar 1945., 3.

je osnivanje Sreske narodne biblioteke Lukavac, koja je otvorena 22. avgusta 1946. godine. Mjesno sindikalno vijeće Lukavac predalo je ovoj biblioteci tvorničku biblioteku iz koje je do oktobra 1946. godine prenijeto 300 knjiga. Uz navedenu i donacije Narodne biblioteke NR BiH, te privatnika, lukavačka sreska biblioteka u početku je raspolagala s preko 600 knjiga.³⁹

Opismenjavanje stanovništva

Područje Lukavca dočekalo je konačno oslobođenje zemlje sa oko 80% nepismenog stanovništva. Pismenost je bila luksuz određenog kruga gradskog i stanovništva većih sredina, sjedišta narodnih odbora. Narodni front kao najjača masovna društvena organizacija uzeo je na sebe pokretanje akcije na opismenjavanju stanovništva. Širom Lukavačkog sreza osnivaju se analfabetički tečajevi, a narod, odazivajući se na poziv Fronta, u velikom broju pohađa te oblike opismenjavanja, naročito ženska omladina. Analfabetički tečajevi su bili najekonomičniji i tada najsvrsishodniji način da se pretežno nepismeno stanovništvo Lukavca, Bosne i Hercegovine i postratne Jugoslavije opismeni. Ovaj način osnovnog opismenjavanja vršen je na oslobođenim teritorijama još tokom Drugog svjetskog rata, ali svoju formu i suštinu dobija po konačnom oslobođenju 1945. godine.

Do kraja prve dekade oktobra 1945 godine na području Lukavačkog sreza osnovano je 60 analfabetičkih tečajeva sa 2.550 polaznika. Na teritoriji Mjesnog narodnog odbora Lukavac Muslimanski osnovano je 6 analfabetičkih tečajeva, MNO Kiseljak 5, Miričina 6, Bistarac 6, Seona 5, Puračić 4, Podgorje 4, Gnojnica 3, Poljice 4, Devetak 3, Dobošnica 3, Tulovići 3, Smoluća 2, Priluk 2, Treštenica 2 i Banovići 2 tečaja. Osim soskih, otvorena

su i tri radnička tečaja u Lukavcu, Puračiću i Bistarcu s oko 80 polaznika.⁴⁰

Ovi tečajevi radili su u prvoj zimskoj kampanji narodnog prosvjećivanja i svi su uspješno završili svoj rad. Tečajevima je, osim omladine, bilo obuhvaćeno i starije stanovništvo. Koncem marta i početkom aprila 1946. komisije su ispitale i ustanovile znanje svakog polaznika ponaosob, a rezultati su bili sljedeći: tečaj je sa uspjehom završilo 1.463 muškarca i 980 žena.⁴¹

Dok su se opismenjivali tečajci, obučavali su se i rukovodioci analfabetičkih tečajeva u Lukavcu. Kurseve je organizovao Sreski narodni odbor Lukavac, a jedan takav počeo je prvog, a završio šesnaestog marta. Kurs su pohađala 23 omladinca, pretežno sa Ozrena i okolnih sela. Nastava je održavana u osnovnoj školi u Lukavcu, a predavači su bili učitelji te i škole u Bistarcu. Kursisti su na ovoj obuci stekli i praktično znanje, samostalno održavajući dio časova u osnovnoj školi. Uporedo su morali prisustvovati i političkim predavanjima i predavanjima o higijeni.⁴²

Pored tečajeva, organizovane su i čitalačke grupe, kao dodatna nastava polaznicima i svršenicima analfabetičkih tečajeva. Na njima se produbljivalo i usavršavalo znanje naučno na tečajevima, te vršena takozvana ideološka i partijska nadgradnja polaznika.

Brojno stanje polaznika tečajeva i čitalačkih grupa koje je vodila Državna narodna osnovna škola u Poljicu, u proljeće 1946. godine, bilo je sljedeće: u naselju Poljice održana su 4 tečaja, a opismenjena 124 polaznika, u naselju Prokosovići održan je jedan tečaj, a opismenjeno 67 polaznika, u Bikodžama–isto jedan tečaj sa 60 opismenjenih polaznika. U Banovićima su održana 2 tečaja i opismenjena 64 polaznika, dok je u Treštenici na 2 tečaja opismenjeno čak 117 kandidata.⁴³ Tečajeve

40 *Front slobode*, br. 34., Tuzla 13. oktobar 1945., 3.

41 *Front slobode*, br. 59., Tuzla 7. april 1946., 3.

42 *Front slobode*, br.57., Tuzla 24. mart 1946., 3.

43 A TK, fond: Sreskog narodnog odbora Tuzla (Daluje:SNOT), k.93., f.1, *U toku narodnog prosvjećivanja po-*

39 Semir Hadžimusić, *Kultura Lukavca u periodu 1945.-1953. godine* (neobjavljena magistarska radnja), Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla 2014.

pri ovoj Osnovnoj školi vodili su učitelji i učitelj Mehmedalija Osmanović. Slični tečajevi postojali su i pri drugim osnovnim školama, ovdje ćemo spomenuti škole Lukavac Tvornica, Lukavac Muslimanski i Puračić. Odjeljenja tečajeva postojala su pored redovnih razrednih odjeljenja. U Puračiću je za slugom ovih odjeljenja opismenjeno 180 lica. Učitelji, rukovodioci tečajeva ovdje su bili Sajka Tošić i Fehim Salihbegović. U osnovnoj školi Lukavac Tvornica u prvoj kampanji narodnog prosvjećivanja kroz tečajeve je opismenjeno 240 analfabeta. Rukovodioci tečajeva bili su nastavnici ove škole Milica Vuković i Marija Krsek. U osnovnoj školi u Lukavcu Muslimanskom prve tečajeve vodili su učitelji Mustafa i Hiba Jahić, a opismenjeno je 76 analfabeta.⁴⁴

U narednom periodu polazak na tečajeve je nešto slabiji, a razlozi slabijeg odziva bili su različiti. Zbog toga mjesni narodni odbori redovno održavaju sastanke na tu temu. Tako je MNO Lukavac organizovao sastanak 12. januara 1947. godine. Prema podnesenom izvještaju, stanje se popravljalo za što je bio zaslužan predsjednik ovog odbora i nadzornik tečajeva Jahić Mustafa, koji redovno obilazi tečajeve i drži govore o njihovoj važnosti. Ukazano je da je jedan od razloga neredovnog pohađanja tečajeva i to što stariji polaznici imaju malu djecu kod kuće. Drugi je slučaj iz Poljica, gdje se slabiji odziv pravdao time što neki polaznici, a najviše djeca, nisu imali adekvatne obuče i odjeće.⁴⁵

Tokom zimske kampanje narodnog prosvjećivanja 1946/47. godine u Tuzlanskom okrugu je opismenjeno 18.470 muških i 27.353 ženskih, ukupno 45.760 polaznika

stignut je sledeći rezultat, Poljice, 8. april 1946.

⁴⁴ Semir Hadžimusić, *Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva na području Lukavca 1945-1953. godine*, Baština sjeveroistočne Bosne br.6., Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, Tuzla 2014.

⁴⁵ A TK, SNOT, k.95., f.2., *Po pitanju analfabetskih tečajeva odgovor*, Poljice, 15. januar 1947.

analfabetskih tečajeva. Od tog broja čak 30 hiljada nije položilo završni ispit.⁴⁶

Zaključak

Lukavac je kratak historijski period (1945.-1947.) bio upravno i političko središte istoimenog sresa koji je obuhvatao 21 mjesni narodni odbor, te brojao nešto više od 40 hiljada stanovnika.

Lukavački srez bio je u institucionalnoj i partijskoj izgradnji, privrednoj obnovi i kulturnom uzdizanju.

Nakon što je Sreski narodni odbor Lukavac uspostavio svoj puni upravni kapacitet, novim administrativno-teritorijalnim ustrojem NR Bosne i Hercegovine od 7. januara 1947., biva ukinut. Dani regionalne uprave u Lukavcu postaju dio prošlosti, a teritorija Lukavca ponovo ulazi pod okrilje Tuzlanske sreske i okružne uprave.

Ovaj rad je prije svega imao za cilj dokazati i predstaviti historijsku činjenicu da je Lukavac u datom periodu imao status Sreza, sa punom sreskom i mjesnom upravom, što predstavlja važnu činjenicu u razvoju lokalne uprave i samouprave na tom području..

Izvori i literatura

Neobjavljena arhivska građa

- Fond Arhiva Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- Ministarstvo prosvjete BiH
- Fondovi Arhiva Tuzlanskog kantona, Tuzla
- Okružni narodni odbor Tuzla
- Sreski narodni odbor Tuzla
- Okružni komitet Komunističke partije BiH Tuzla

Objavljeni izvori

- Službeni list Federalne BiH
- Službeni list NR BiH
- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.marta 1948.godine, knjiga I. Stanovništvo po polu i domaćinstva, Beograd 1951.

Rukopisi

- Semir Hadžimusić, *Kultura Lukavca u periodu 1945.-1953. godine* (neobjavljena magistarska radnja, odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, 15. oktobra 2014. godine)
- Novine i časopisi

⁴⁶ A BiH, MPBiH, dok. 1001. /48., *Osvrt na zimsku kampanju narodnog prosvjećivanja*, 1947.

- Front slobode, Tuzla
- FSL Informacije, Lukavac

Podaci savremenika događaja

- Ismet Avdić, 1934.god., Prokosovići, Lukavac

Literatura

- Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, II*, Zagreb 2005.
- Dojčin Uzelac, *Mali zemljopis Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1955.
- Enver Redžić, *Bosna i Hercegovina u Drugom svijetском ratu*, Sarajevo 1998.
- Grupa autora, *Društveno-privredna karta, grad, komuna Lukavac*, Beograd 1978.
- Grupa autora, *Osamdeset godina lukavačke sode.1894.- 1974.*, Lukavac 1974.
- Grupa autora, *Monografija mjesne zajednice Prokosovići*, Prokosovići 1978.
- Jeremija Ješo Perić, Dževad Pašić, *Lukavac u radničkom pokretu, Narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji*, Lukavac 1989.
- Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine, II*, Sarajevo 2001.
- Sead Selimović, Senaid Hadžić, *Tuzlanski kraj 1851.- 1991. Demografske i socijalne promjene*, Tuzla 2007.
- The Times, *Atlas svjetske povijesti*, Ljubljana-Zagreb, 1986.
- Azem Kožar, *Izbori za Ustavotvornu skupštinu na području Okruga tuzlanskog 11. 11. 1945.*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika BiH, br.26., Sarajevo 1986.
- Denis Bećirović, *Prosvjetne i kulturne prilike u sjeveroistočnoj Bosni 1945.-1953.*, Stav, br. 8.-9.,Tuzla 2004.
- Fazlija Alikalčić, *Osposobljavanje Tvornice sode u Lukavcu*, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga III., Tuzla 1987.
- Đorđe Lazarević, *Sjeveroistočna Bosna krajem oslobodilačkog rata. Od septembra 1944. do maja 1945.*, Glasnik arhiva i DARBiH, godina X-XI., knjiga X-XI, Sarajevo 1970/71.

- Izet Šabotić, *Društveno-političke i privredne karakteristike šireg Tuzlanskog područja od 1945. do 1953. godine, Saznanja, br.1.*, Tuzla 2005.
- Semir Hadžimusić, *Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva na području Lukavca 1945-1953. godine*, Baština sjeveroistočne Bosne br.6., Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, Tuzla 2014.

SUMMARY

The district of Lukavac, administrative and territorial and socio-economic characteristics - period of 1945 to 1947

The county of Lukavac was formed in August of 1945 as one of the counties in the district of Tuzla. The county was made of 21 Local People's Committee, as follows: Banovici, Bistarac, Brijesnica Donja, Devetak, Dobosnica, Gnojnica, Kiseljak, Muslim Lukavac, Miricina, Muslim Orahovica, Poljice, Priluk, Podgorje, Puračić, Seona, Smoluća, Serbian Treštenica Turija, Tulovići, Tumare and Vasiljevci, and as such it counted just over 40 thousand inhabitants. The county of Lukavac was abolished in January of 1947, and the same territory was annexed to the county of Tuzla. In previous historiography of Bosnia and Herzegovina, this topic is not treated, which is why the author of this paper tries to point out first of all on the existence of County of Lukavac, and then to the general conditions and socio-economic characteristics that ruled in the same.

Key words: Lukavac, County of Lukavac, District People's Committee, the local national committee, Soda factory Lukavac, reconstruction of the economy, education, culture.